

Hamit Erdem: Varlık Vergisi (1942) ya da Sermayenin Türklere Nakli

Posted on 07/06/2020

11 Kasım 1942’de çıkarılan bir kanun, Türkiye’nin yakın tarihinde büyük kırılma noktalarından birine işaret etmektedir. Varlık Vergisi Kanunu. Bu Kanunla Türkiye’de yaşayan Rum, Ermeni ve Musevi Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının; sermayeleri, mülkleri ve servetleri sert ve acımasız yöntemlerle ve devlet marifetiyle ellerinden alınmış, Türklere geçmesi sağlanmıştı.

Varlık Vergisi, İkinci Dünya Savaşı yıllarının olağanüstü şartlarında uygulanmıştı. Dünyanın birçok köşesinde savaş sürerken, Türkiye sıcak savaş yaşamamış, ancak savaş koşullarının getirdiği büyük sıkıntıların içine düşmüştü. Türkiye, Nazi Almanyasının ilan edilmemiş müttefiki gibiydi. Ekonomisini de, kaderini de büyük ölçüde Alman politikasına bağlamıştı.

Türkiye’de tek parti rejimi, özellikle 1925’den sonra bütün demokratik talepleri yok etmiş ve Avrupa’daki yükselen faşist rejimlerin de rüzgârıyla daha totaliter bir yapıya bürünmüştü.

CHP hükümetlerinin uzun yıllardır uyguladığı ekonomi politikaları halkın sorunlarını çözmekten uzaktı. Savaşın yarattığı olumsuz konjunktürde de bu politikalar tamamen tıkanmıştı.

Siyasi iktidarı elinde tutanlar, ‘zenginleşmenin ve zenginliği dağıtmanın’ dümenini de ellerinde bulunduruyorlardı. Üst bürokrasi ile burjuva sınıfı ve eşrafın ittifakı; servet sahibi olan sınıflara yeni servetler katarken her kesimden yeni zenginler de yaratmaktaydı.

Yakup Kadri bu durumu şöyle anlatmaktadır: “ Zeytinyağı piyasasını tekeline alan bakan mı

istersiniz, karaborsacıları koruyan vali, genel müdür ve saire mi istersiniz, o devirde bunların her köşe başında size sırttıklarını görebilirdiniz... Etraf ise, bunların işbirlikçileri olan “sırtlarını devlet nüfuzuna ya da nüfuzlu politikacılara dayayarak halkı haraca kesen, tekellerden, karaborsacılardan geçilmiyordu.”

Varlık vergisi kanunu bütün şartlarıyla tatbik edilecektir

Türk milleti ve köylüsü, ezici yükleri asırlarca tek başına çekmiş, fedakârlık taleplerine merdce mukabele etmiştir

Rus taarruzları etrafında düşünceler

Sark cephesine dair muhtelif kaynaklardan gelen haberler, iki aydır birbirini takih eden Rus taarruzlarının baki düşüncelerine, madîni, hatta son günlerin oldukça başarılı sonuçlar da verdiğini bildiriyor. Leningrad'dan Karadeniz sark sahillerine kadar uzanan genişlikli yekûnen muhtesim cephe, her bir tarafının Ruslara geçiş imkanı, sebepleri üzerinde durulacak mühim bir hâledir.

Rusya seferi hususiyetli iki yıl ve bir kıy geçil. Şimdi ikinci kışın ortalarında bulunuyoruz. Geride kalan bu harbî mevzîmelerini birleştire karşılaştırmak iki muharib tarafın birinin yararı, öteklinin de hasarı taarruz hareketlerine uygun mevzîde olarak sözkonusu görünür.

1941 yılında Ruslar büyük kayıplara uğradıkları halde, geçen kış, birçok kimseleri şaşırtan bir gayretle taarruzları kalkınlar ve dört beş ay müddetle Almanları yarıya çekmişlerdir. 1942 yılında Ruslar gene büyük kayıplara uğradılar. Geniş arazi ve bîna müddet kayıplarının etkilerinden kaçındılar, mühim stratejik noktalar Almanlara geçti. O kadar ki Demokrasi matruatı aylarca (ikiinci cephe) temas üzerinde patladı koparını ve nihayet Churchill, ne olur, ne olsun diyerek, Dieppe denemesine girişmek arzusunda kalmadı. İkinci, geçen yıl Rusların taarruzları üzerinde durduğu ve Alman taarruzları karşısında yıkılmaması için (sine çua non) bir şart olarak ileri sürdüğü ikinci cephe hâlâ açıklanmadığı halde, Sovyet orduları, iki aydır gene teşebbüs etmişlerdir. Bu defaki taarruzların ise geçen kışın yapıldıklarından daha tesiri olduğunu görüyoruz. Acab sebebi ne idi?

Bu soruya kendi kendimize geçirelim. Bulunmadığı takdirde geçen bir yıl, geçmişte olduğu üzere, bir iki Finlandiya harbiyle karşı görüldüğü, hep hatırlanan ki, Leningrad'ın emniyetini tehdit eden müddet için Rusya Sosyalist Sovyetler Cumhuriyeti 1939 yılında

Yalnız bir takım kimseler

Hükümetin müracaatlarına kulak tıkamış ve geçen yıl gösterilen serbestliği ve güveni suiistimal etmiştir

Bu memleket tarafından gösterilen misafirperverlikten faydalanarak zengin oldukları halde ona karşı bu nazik anda vazifelerini yapmaktan kaçacak kimseler hakkında bu kanun bütün şiddetle tatbik edilecektir.

Londra 20 (n.a.) — 16 sonkısım tarihli Times gazetesinden Sarıoğlu'nun bu gazete muhabirine yaptığı beyanat çıkıyor. İşte bu beyanatın özetidir:

— Sarıoğlu, Büyük Millet Meclisindeki kürsüsünde hususî olarak ve nazik bir surette beni kabul etmiş ve uzun bir görüşme esnasında Türk dış ve iç siyaset meselelerini gözden geçirmiştir. Bu görüşmeden edindiğim izahat aşağıda bildiriyorum:

Başvükül, müddet yamınaklığı ile konuştu. Başvükül bu yamınak tavsiyesini yalnız iki defa yaptı. Birisi, her türlü taarruz karşı koyacağına kaydederken, ötekisi de varlık vergisinden ayrılmak isteyenlerden haberdarken.

Başvükül, şöyle dedi:

— Türkiyenin tatbik ettiği siyaset en iyi ve iki hollime ile vasıflandırılabilir: Açık ve dürüst taraflarınca engel olan manevî zenginliklerinden son 20 yıl içinde kendilerini kurtardıkları sonra Türkler, memleketlerini müddetle döneltirmek için koyulmuşlardır. Bu iş tamamlanmak için en az 50 yıl devamlı çalışma ister.

Bundan dolayı Türk milletinde bir tek arzusu vardır: Millî menfaatına isine devam için bazı leziz kalemük, bunca yapabilmek için Türk hükümeti, Türk tarafızlığını koruyabilmelidir. Bu iş ancak muharib taraflara karşı tamamlanabilir ve dürüst bir siyaset taklidi ile gerçekleştirilir.

Büyük Britanya ve Almanya ile dostluk münasebetlerimiz

Türkiye, Büyük Britanya ile olan ittifakına sadıktır ve bu memleketle karşı olan vasıflarını fîli taraftarlığı ile tatil edebilir bir dürüstlikle yapmaktadır.

Türkiyenin Almanya ile münasebetleri, Türk - Alman dostluk müddetinde ve bunun neticesi olarak yapılmış olan ittifak anlaşmalarına tamamlanmış edilmis bulunuyor.

(Arkam Ka 2. sifan 4 tel)

Başvükülümüz Şakir Sarıoğlu

Savaş yıllarının uzaması bu tabloyu daha da ağırlaştırmıştı. Halkın geniş kesimlerinin

hayatlarını doğrudan ilgilendiren; yoksulluk, pahalılık, enflasyon, karaborsa ve vurgunculuk toplumsal bir felaket halini almıştı. Büyük şehirlerde ekmeğin karne ile dağıtıldığı ve yoksulluğun bu denli yaygınlaştığı günlerde servetlerinin kaynağı savaş vurguncusu olan bir kesim giderek daha çok göze batmaya başlamıştı. “Hacığa” deyimi bu tip zenginleşenleri göstermek üzere literatüre girdi.

Başbakan Şükrü Saraçoğlu: “Biz ne Adam Smith’in talebesi ne de Karl Marks’ın çırağıyız...”

1942 yılı ortalarında kurulan Şükrü Saraçoğlu hükümeti bir taraftan harp yıllarında dengesi adamakıllı bozulan devlet gelirlerine ek kaynak sağlamak, diğer taraftan yıkıcı bir yoksulluğun içindeki halkın gözünde, savaş koşullarını “nüfuslu politikacılarla” haince fırsata çevirmiş bulunan vurgunculara haddini bildirmek için çalışmaya koyulmuştu. Hükümet Varlık vergisinin hazırlıklarını yaparken, verginin görünürdeki gerekçesi olarak; “piyasadaki para arzını azaltmak, Türk parasını kıymetlendirmek, fiyat artışlarını önlemek, aşırı kazancı vergilendirerek sosyal adaleti sağlamak vb.” gibi ekonomik hedefler ileri sürmüştü.

Ancak kanunun temel amacı kamuoyundan saklanmış, Kanun; kapalı kapılar ardında Başbakan Şükrü Saraçoğlu ve CHP’nin tepe kurmayları tarafından hazırlanmıştı. Başbakan Saraçoğlu, CHP grup toplantısında ve “gizli oturumda” Kanun’un gerekçelerini anlatmış, partili milletvekillerine; Varlık Vergisi’nin “hassaten azınlıkları” hedef aldığını belirtmişti.

Varlık Vergisi’ni Cumhurbaşkanı İsmet İnönü: “Varlık vergisi haklı bir tedbir olarak kabul edilmiştir, bu hükmü veren milletin vicdanıdır” diyerek; Başbakan Şükrü Saraçoğlu: “Biz Türküz, Türkçüyüz ve daima Türkçü kalacağız... Bizim için Türkçülük bir kan meselesi olduğu kadar bir vicdan ve kültür meselesidir... Biz halkçı idik, halkçıyız, halkçı kalacağız... Bizde imtiyazlar ve sınıflar asla mevcut olmadı... Bu kanun aynı zamanda bir devrim

kanunudur. Bize ekonomik bağımsızlığımızı kazandıracak bir fırsat karşısındayız. Bu Kanun sayesinde piyasaya egemen olan azınlık tüccar sınıfı ortadan kaldırılarak Türk piyasasını Türklerin eline vereceğiz... Kanun, bütün şiddetiyle uygulanacaktır... Biz ne Adam Smith'in talebesi ne de Karl Mark'ın çırağıyız. Biz sadece içtimai dini halkçılık ve iktisadi mezhebi devletçilik olan siyasi bir fırkanın çocuklarıyız" demek suretiyle savunmuşlardı.

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü: "Bu hükmü veren milletin vicdanıdır ..."

Hükümet, Varlık vergisinin psikolojik atmosferini hazırlamak için çalışmayı ihmal etmemiştir. 1942 yazı boyunca bütün basın organlarında bolca görüleceği gibi hırsızlık, karaborsacılık, vurgunculuk ve fahiş fiyatla mal satanlarla ilgili haber ve yazılar ön plana çıkarılmıştı. Hemen her gün gazetelerde "karaborsacı Yahudi" tiplemesini içeren karikatürler yayımlanmış, bu faaliyetleri yapanlarla "azınlıklar" özdeşleştirilmişti.

Varlık Vergisi Kanunu'nun hazırlanışına ve uygulanmasına her aşamada tanık olan o dönem İstanbul Defterdarı Faik Ökte'nin aktardığına göre; 1942 yılı Eylülünde Maliye Bakanlığı'ndan gönderilen gizli bir yazı ile "harp ve ihtikâr (vurgunculuk) dolayısıyla kazanılan fevkalade kazançları vergilendirmek üzere cetveller hazırlanması, bilhassa ekalliyetlerin (azınlıkların) ayrı bir cetvelde belirtilmesi" istenmiştir.

Bunun üzerine hazırlanan cetvellerde: Müslüman (Türk) tüccarlar M, Gayrimüslimler G, Dönmeler D, Ecnebler E harfleriyle kodlanmak suretiyle gruplandırılmışlardır.

Burada M: Türkleri, G: Ermeni, Rum ve Musevileri, D: sonradan Müslüman olmuş Musevileri, E: Başka bir ülke vatandaşı olup Türkiye'de ticari faaliyet gösteren azınlıklardan vatandaşları içeriyordu. Gerçekte bu listeler son üç grupta toplanan (G, D, E) azınlıkların saptanması ve malvarlıklarının ortaya çıkarılması çalışmasından ibaretti.

Varlık Vergisi Kanunu 11 Kasım 1942'de Meclis'te hemen hemen hiç tartışılmadan kabul edilmişti. Kanun ile özet olarak: Her il ve ilçe merkezinde kimin ne kadar vergi ödeyeceğini belirleyecek Servet Tespit Komisyonları kurulacaktı. Komisyonlar vergi tutarını belirlemede serbestti. Servet Tespit Komisyonları'nın kararlarına itiraz edilemiyordu, karar nihai ve kesindi. Vergi, mükellefe bildirildikten sonra ödeme süresi 15 gündü. Bu süre içinde tahakkuk eden vergiyi ödemeyenlerin malları haczedilerek icra yoluyla satılacaktı. Buna rağmen borcunu ödeyemeyen mükelleflere borçlarını "bedenen çalıştırarak ödetmek" amacıyla çalışma kamplarına gönderilmesi öngörülüyordu.

Prof. Fazıl Pelin: "Oğlum siz toptan deli mi oldunuz?"

Varlık Vergisi ilk çıktığında kamuoyunda "aşırı kazancı" vergilendirecek bir araç olarak algılanmış, meslekten maliyeciler bile olayı kavrayamamıştı. İstanbul Defterdarı Faik Ökte'nin meslektaş ve hocası Prof. Fazıl Pelin, Varlık Vergisi metni gazetelerde yayınlanınca, öğrencisi (Faik Ökte) ile aralarında şu diyalog geçmişti:

- "Faik oğlum, bu sabah gazetede Varlık Vergisi metni çıktı.
- Evet hocam.
- Tabii gazeteciler işi kavramamış metni eksik yazmışlar...
- Hayır, benim okuduğum gazetelerin hepsinde metin tamamdır...
- Nasıl Tamam? İtiraza, temyize ait bir hüküm yok! Verginin nispeti malum değil?
- İşte bu da böyle bir vergi hocam!

- Oğlum siz toptan deli mi oldunuz?"

Varlık Vergisi Kanunu çıkarıldıktan sonra uygulama aşamasına geçilmişti. Uygulama pratiği tam da Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun istediği gibi yürümüştü. Devletin elinde vergiyi belirleyecek kazanç ve servet verileri zaten yoktu.

Varlık Vergisinin ağırlıklı kesimini İstanbul ili oluşturmaktaydı, ikinci sırada İzmir vardı. İstanbul'da kurulan üç komisyon, vergi listelerini 18 Aralık 1942'de açıkladı.

İllerde kurulan "Servet Tespit Komisyonları" Defterdar Faik Ökte'ye göre tamamen "keyfi" kararlar alıyordu. Servet Tespit Komisyonları; CHP'nin seçkin üyelerinden ve Müslüman-Türklerden meydana gelmişti. Komisyonlara "kimin ne kadar vergi vermesi gerektiği" şeklindeki istihbarat bilgileri Milli Emniyet (MİT) kanalıyla Vali Lütfü Kırdar'a, oradan Komisyon'a gelmekteydi. Diğer taraftan da CHP'nin İstanbul Parti Müfettişi Suat Hayri Ürgüplü kanalıyla CHP'den (Komisyonlara) istihbarat ulaşıyordu. Komisyonlar sabahlara kadar çalışıyor, gelen istihbaratları değerlendiriyor, gayrimüslim vatandaşlara çoğu kez ödeyemeyecekleri miktarda vergi çıkarıyor, bunları listeler halinde hazırlıyor ve tahsilât için tebliğ ediyordu.

Varlık Vergisi listelerinde toplam 114.368 kişi vardı, devlet bunlardan 314,9 milyon lira toplamıştı.

Bir milyonun üstünde vergi ödeyecek 11 mükelleften 9'u gayrimüslim grubuna, 2'si dönme grubuna aitti. Tahakkuk eden vergilerin %87'si gayrimüslimlere, %7'si Türklere çıkarılmıştı. Kalan %6'lık grup değişik kademelerdeki azınlıklardı. 4 Ocağa kadar vergisini ödemeyen mükelleflere birinci hafta için %1, sonraki haftalar için %2 gecikme zammı uygulanacağı ilan edilmişti. Varlık Vergisi'nin en acımasız kurallarından birisi şöyleydi; vergi mükellefleri, borçlarını ödeyemediği takdirde, yakın aile fertlerinin sahip oldukları malları satarak mükelleflerin borcunu kapatma hak ve yetkisini devlete vermiş olmasıydı.

Varlık Vergisi Kanunu'nun uygulandığı Aralık 1942 ve Ocak 1944'te başta İstanbul olmak üzere Türkiye'de gayrimüslimlere ait binlerce taşınmaz mülk, ev ve işyeri haczedilerek haraç mezat satıldı, el değiştirdi. El değiştiren mülkler arasında İstiklal Caddesi ve İstanbul'da tarihi yarımadaadaki yapıların önemli bir kısmı da bulunuyordu. Satılan mülklerin %67 kadarı Müslüman Türkler, %30 kadarı da devletin resmi kurum ve kuruluşları tarafından alınmıştı.

Basın: "70 mükellef daha Aşkale'ye gönderildi".

Bu süreçte, Hükümet yanlısı basında vergisini vermeyen vatandaşların zorunlu çalışmaya tabi tutulacakları 'çalışma kampları'yla ilgili haberler de çıkmaya başlamıştı. Cumhuriyet'in bir haberine göre bu yerler arasında; 'Deveboynu Geçidi (Erzurum), Van ve civarı, Zigana Dağı, Bitlis, Elazığ, Kop Dağı, Diyarbakır, Siirt ve Palu' gibi duyanların yüreğine korku salan, gözden uzak yerler bulunmaktaydı.

Varlık Vergisinin ödeme süresinin bittiği 21 Şubat 1943 tarihinden hemen sonra zorunlu çalışma için mükelleflerin kampta toplanmasına başlanmıştı. Zorunlu çalışma kararı mükelleflerden yalnızca (G) grubunda yer alan gayrimüslimlere uygulanmış ve zorunlu çalışma yeri olarak Hükümet tarafından Erzurum'un Aşkale ilçesi seçilmişti.

Aşkale'ye gönderilecek mükelleflerin listesi defterdarlıklardan vilayete oradan emniyete ulaştırıldığında; mükellefler, polis marifetiyle Sirkeci Tren Garı'nın arkasında Demirkapı olarak bilinen ambarlarda toplanmaktaydı. Oradan da Haydarpaşa Garı'ndan kalkan 'Erzurum Katarı'nın üçüncü sınıf vagonlarında Aşkale'ye gönderiliyorlardı.

Varlık Vergisi sırasında çalışma kamplarına toplam olarak 1.400 gayrimüslim vatandaş yollanmıştı. Bunlardan 1229'u İstanbul'dan, kalanı İzmir ve Bursa'dandı. Bu insanlardan 21'i "borçlu olarak" Aşkale'de hayatını kaybetmişti.

Varlık Vergisi mükellefi olan gayrimüslimler; Erzurum'da, Aşkale'de ve Aşkale'ye bağlı (Erzurum-Bayburt yolu üzerindeki) Pırnakapan köyündeki oda, depo, barınak ve ahırlarda kalmışlar, Erzurum karayollarında kar küremişler veya şehrin sokaklarını süpürmüşlerdi. 6 Ağustos (1943) tarihinde ise Aşkale'deki mükellefler, Erzurum'dan yük vagonlarına bindirilerek dört günlük bir yolculuktan sonra Eskişehir'in Sivrihisar kazasına götürülmüştü. Burada Gökbel denilen açık arazide çadırlarda yatmışlar ve aralık ayının ilk haftasına kadar taş kırıp, yol inşaatında çalışmışlardı.

Varlık Vergisi 16 ay yürürlükte kaldıktan sonra 15 Mart 1944 tarihinde yürürlükten kaldırıldı. TBMM o güne kadar tahsil edilemeyen vergiler ve borçların silinmesine karar vermişti. Aralık ayının ilk günlerinde Aşkale ve Sivrihisar sürgünleri yaklaşık on aylık esaretten sonra evlerine dönebildiler.

Sonuç

Varlık Vergisi, Hükümetçe açıklanan gerekçelerinin ötesinde; Türkiye'deki Rum, Musevi ve Ermeni vatandaşların; hak ve hukuklarını yok sayarak, ticaret ve sanayideki etkinliğini kırmak, onlara ait ticari inisiyatif, servet ve sermayenin Türklere aktarımını sağlamak için sert tedbirler alınarak uygulanan; azınlıklar açısından yıkım, Türkler için iktisadi yeniden doğuş dönemidir. Dünya savaşı yıllarının yarattığı faşist-totaliter hava da bu niyeti uygulamak için elverişli ortam yaratmıştı.

Nitekim Varlık Vergisi uygulamasının 1,5 yıl sürmesi, bu sürenin sonunda kalan borçların silinerek ortadan kaldırılması, azınlıklardan Türklere nakli hedeflenen servet ve sermaye transferinin hedefine ulaştığını göstermektedir.

Varlık Vergisi, acımasız yöntemlerle uygulanmış, Nazilerin toplama kamplarını çağrıştıran "azınlık kampları" uygulaması, azınlıkların devlete olan güvenini sıfırlamış, "Türkiye kapitalizmi" yatırım-istikrar-büyüme açısından büyük yara almış, azınlıkların Türkiye'den

kitlesel göçlerine sebep olmuştur.

“Biz sadece içtimai dini, halkçılık olan siyasi bir fırkanın çocuklarıyız ...” diye başlayan nutuklara gelince: CHP hükümetlerinin dillerinden düşürmedikleri ve yukarıda Başbakan Ş. Saraçoğlu’nun da ısrarla altını çizdiği “halkçılık” söylemine rağmen; Bu hükümetlerin uygulamalarının belkemiğini, Türk burjuvazisinin yaratılması ve onun güçlendirilmesini gözetmek olmuştur. Burada, dolayısıyla “halk”ın kaderi; hukuku, refahı, geleceği de -Türk burjuvazisinin- çıkarlarına bağlıydı ve başkaca bir ağırlığı bulunmuyordu.

Kaynaklar

Dönem Basını

Gotthard Jaeschke, Türkiye Kronolojisi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1990

Faik Ökte, Varlık Vergisi Faciası, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul 1951

Rıdvan Akar, Varlık Vergisi, Belge Yayınları, İstanbul 1992

Ayhan Aktar, Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları, İletişim Yayınları, İstanbul 2000

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Politikada 45 yıl, İletişim Yayınları, İstanbul 1984

Kaynak: toplumsol.org